

Розділ 4

Економіко-теоретичні аспекти розвитку фінансово-кредитної системи України

УДК 332.146:330.341.1

*Жихор О.Б.
Куценко Т.М.
Григор'єва Я.В.*

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: ІННОВАЦІЙНА І ПАТЕНТНО-ЛІЦЕНЗІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Анотація. У статті досліджено результативність використання ресурсного забезпечення інноваційного розвитку регіонів, а саме проаналізовано патентно-ліцензійну діяльність та впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості по регіонах у відсотках до загальнодержавного показника.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, патентно-ліцензійна діяльність, промислові підприємства, інноваційна політика регіонального розвитку.

Вступ. Дослідження впливу впровадження інновацій і розвитку інноваційних процесів на формування постіндустріального суспільства в Україні та на розвиток окремих регіонів загалом здійснено у працях О.М. Алімова, О.І. Амоші, Є.І. Бойка, А.С. Гальчинського, В.М. Геєця, З.В. Герасимчук, В.Я. Заруби, С.В. Захаріна, М.А. Козоріз, В.П. Мікловди, А.І. Сухорукова, Л.І. Федулової, В.С. Яцкова та ін. Проблемам фінансування наукових розробок присвячено роботи В. Анішкіна, Т. Боголюба, П. Бубенка, В. Горбуліна, В. Грушко, В. Гусєва, А. Джахангірова, А. Кандиби, П. Рибалкіна, С. Шолудченка та ін. Питання інноваційної підготовки управлінського персоналу, здатного сприяти впровадженню інновацій, висвітлені в працях С. Вовканича, В. Дьоміна, Л. Семів, А. Пригожина та ін.

Незважаючи на велику кількість публікацій та низку заходів, впроваджених державними структурами і спрямованих на підвищення ефективності інноваційної політики в Україні, вона поки що залишається недосконалою. В якості проблемних на теперішній час виступають питання, пов'язані з розробленням та реалізацією інноваційної політики розвитку регіонів.

Постановка завдання. Від особливостей використання ресурсного забезпечення інноваційного розвитку регіону залежить його результативність. Тому для формування ефективної інноваційної політики розвитку регіонів та розробки заходів її реалізації важливо оцінити особливості використання ресурсного забезпечення інноваційного розвитку регіону.

Зазначимо, що такі оцінки неодноразово здійснювалися в різних наукових працях, на нарадах, симпозіумах, круглих столах.

Метою дослідження є аналіз патентно-ліцензійної діяльності та аналіз впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості по регіонах України.

Методи дослідження. У процесі наукового дослідження використовувалася низка методів, серед яких найважливішими є: традиційні методи (монографічний, статистичний, методи візуального, просторового, економічного, соціального і соціологічного аналізу) – для детального і всебічного вивчення об'єкту дослідження; метод порівняння – для виявлення особливостей інноваційного розвитку окремих регіонів; картографічний – для візуального вивчення явищ і процесів, пов'язаних з впровадженням інновацій та отриманням на цій основі нової інформації.

Результати. Надзвичайно ґрунтовні оцінки інноваційної діяльності в Україні містяться в Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» [2], де стверджується, що інноваційні процеси в Україні не набули достатніх масштабів і не стали суттєвим фактором зростання ВВП. Крім того, у зазначеному документі наголошується, що науково-технічний потенціал України є практично виключеним з економічного процесу держави, а наукоємність промислового виробництва України не перевищує 0,3%, що на порядок менше світового рівня. Крім того, знижується частка високотехнологічної продукції у структурі ВВП: якщо у 1998 році цей показник становив 3,1 відсотка, у 2004 році – знизився до 0,7%.

В Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» приводяться дані Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України, які засвідчують, що структурні зміни, які відбувалися протягом останнього десятиліття, характеризуються серйозним технологічним відставанням, оскільки за випуском продукції третій технологічний уклад в Україні на сьогодні становить майже 58%, четвертий – 38% і лише 4% - п'ятий технологічний уклад [2].

Проаналізуємо, використовуючи дані Держкомстату України [1], інноваційну активність підприємств протягом 2000-2006 рр. Інноваційна активність підприємств промисловості протягом 2000-2006 рр. суттєво знизилася. У 2006 р. кількість підприємств, що впроваджували інновації, становила 1118 (11,2% від загальної кількості підприємств), в той час, як у 2000р. кількість підприємств, що впроваджували інновації, становила 1705, тобто майже на 600 підприємств більше, ніж у 2006 р. Згідно з даними згаданої таблиці, кількість підприємств, що впроваджували інновації, зменшилася протягом вказаного періоду за всіма напрямками інноваційної діяльності.

Інноваційна активність підприємств суттєво розрізняється в розрізі регіонів: найменший регіональний показник частки промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, становив 3%, найбільший – 33%. При цьому, показники вищі від середнього показника по Україні мали місце у м. Київ, Харківській, Одеській, Чернівецькій, Івано-Франківській та Вінницькій областях, показники нижчі від середнього показника по Україні спостерігалися у Рівненській, Сумській і Хмельницькій областях.

Лише 144 підприємства із 1472 інноваційно активних підприємств у 2007р. придбали науково-дослідні розробки.

Така ситуація пояснюється в значній мірі тим, що, як і в попередні роки, основним джерелом фінансування витрат на інновації були власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі фінансування становила понад 80%. Незважаючи на те, що кількість інноваційно активних підприємств у промисловості протягом 2000-2006 рр. значно скоротилася, кількість виконуваних наукових та науково-технічних робіт за цей же період суттєво зросла з 38,3 тис. одиниць у 2000 р. до 62,7 тис. одиниць у 2007 р., причому, зростання відбулося, практично, за всіма напрямками. На жаль, лише менше двох третіх

кількості наукових досліджень і розробок упроваджено у виробництво. Це означає, що низка наукових та науково-технічних робіт залишилася незатребуваною.

Поряд із збільшенням кількості науково-технічних розробок в Україні зросла також і кількість друкованих робіт, яка досягнула 278 тис. публікацій (220 публікацій у розрахунку на 100 виконавців). Із загальної кількості друкованих робіт 4,3 тис. □ окремі монографії, 257 яких видано за кордоном, 16,6 тис. □ підручники та навчальні посібники, 169,6 тис. □ статті у фахових наукових журналах, 20,6 тис. з яких надруковано у журналах, що входять до міжнародних баз даних [1]. Активна публікаційна діяльність була характерна для вчених НАН України, які у 2006 р. видали понад 800 наукових книг, в тому числі 561 монографію, опублікували більше 24 тис. статей, з яких 4,5 тис. – у провідних закордонних журналах, а також 400 навчальних, довідкових та науково-популярних для освітян.

Наступним важливим результатом використання ресурсної бази інноваційного розвитку регіонів є патентна діяльність. Так, у 2007 р. наукові організації стали подавати до вітчизняних патентних відомств 7,4 тис. заявок на видачу охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності, що на 9,5% більше, ніж у 2006 р., до патентних відомств інших країн — на 12,4%. Із загальної кількості поданих заявок 30,6% — на винаходи і 3,6% — на сорти рослин. У цей же період ними отримано на 12,2% більше охоронних документів України і на 13,9% менше — інших країн. Серед отриманих охоронних документів на права інтелектуальної власності майже 30% — патенти на винаходи і 4,3% – на сорти рослин» [1].

Згідно з даними Держкомстату України, у 2007 р. до Держдепартаменту поступило понад 50 тис. заявок на об'єкти промислової власності (на 9% більше, ніж у 2006р. У 2007 р. надійшло 6165 заявок на винаходи, у тому числі 3440 – від національних заявників. Порівняно з 2003 р. Кількість заявок зросла майже вдвічі. При цьому слід наголосити, що, якщо активність національних заявників протягом останніх років практично не змінювалась, то активність патентування винаходів в Україні іноземними заявниками активно зростала. Так, якщо у 2005р. частка заявок від іноземних заявників становила 37% від загальної кількості заявок, то у 2007 р. – 44%.

США (748 заявок чи 27,4%), Німеччина (512 заявок чи 18,8%), Франції (173 заявки чи 6,3%) були в числі лідерів серед іноземних заявників у 2007 р. Крім того, іноземні заявники представляли Швейцарію, Бельгію, Швецію, Великобританію, Італію, Нідерланди, Російську Федерацію та Японію.

У 2007 р. надійшло 8870 заявок на корисні моделі, що в 10 разів більше, ніж у 2003 р. Від національних заявників у цьому ж році надійшло 8745 заявок (99% від усіх заявок). На першому місці серед іноземних країн-заявників на корисні моделі була Російська Федерація, від якої надійшла майже половина заявок від загальної кількості іноземних заявок.

Заявки на промислові зразки у 2007 р. дещо зменшились, порівняно з 2006 р. Кількість заявок від іноземних заявників протягом останніх двох років не була практично незмінною і складала приблизно одну п'яту від загальної кількості заявок на промислові зразки .

Іноземні заявники на промислові зразки були представниками Російської Федерації, Республіки Молдова, Польщі, Китаю, Туреччини, США та Німеччини, Індії та ін.

Доволі великою була кількість заявок на знаки для товарів і послуг від національних заявників, яка склала у 2007р. майже 20 тис.од. Значна кількість заявок на знаки для товарів і послуг поступила від іноземних заявників за національною процедурою, найбільше з яких надійшло від заявників зі США (понад 800 заявок), Російської Федерації (майже 500 заявок), Швейцарії, Польщі та ін. Загалом, з урахуванням заявок за Мадридською угодою, частка іноземних заявок на знаки для товарів і послуг становила у 2007 р. 40%.

Згідно з даними Держкомстату України, станом на 1 січня 2008 р. видано 217053 охоронних документи, з них 86185 патентів на винаходи, 29041 патент на корисні моделі, 15593 патенти на промислові зразки, 86220 свідоцтв на знаки для товарів і послуг, 9 – на

топографії ІМС. Здійснено 3 реєстрації кваліфікованих зазначень походження товару. Надано правову охорону 77586 міжнародним знакам [1].

У 2007 р. Державним департаментом інтелектуальної власності зареєстровано 1673 договори щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності (на 23% більше, ніж у попередньому), в тому числі: 1298 реєстрацій стосовно передачі виключних майнових прав на ОПВ (78%); 321 – стосовно видачі ліцензії на використання ОПВ (19%); 54 “відкритих” ліцензії на використання винаходів, корисних моделей та промислових зразків (3%). Загалом станом на 1 січня 2008р. до державних реєстрів внесено відомості про 9374 договори щодо розпорядження майновими правами промислової власності, в тому числі: на винаходи – 2442, на корисні моделі – 342, на знаки для товарів і послуг – 6036, на промислові зразки – 554» [1].

Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України 16 квітня 2008 року розглянув питання «Про стан державного регулювання і управління у сфері розвитку, правової охорони і захисту інтелектуальної власності та інноваційної діяльності». Висновки, які були висвітлені в засобах масової інформації, виявилися невтішними. Найважливіший з них стосувався оцінки ситуації, що склалася в ділянці охорони і захисту прав інтелектуальної власності, яка була незадовільною. Акцентувалася увага на несформованості національної інноваційної системи. При цьому наголошувалося, що все це перешкоджає розвитку інноваційної діяльності, утворенню в Україні цивілізованого ринку інтелектуальної власності [3].

Голова Комітету з питань науки і освіти В. Полохало, посилаючись на результати перевірки Рахунковою палатою дій, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, відзначає, що через неврегульованість законодавства у цій сфері держбюджет втрачає щорічно близько 70 мільйонів гривень [3].

За даними В. Полохало, непрозора система фінансування сфери інтелектуальної власності та відсутність належного контролю з боку відповідних органів державної влади створює умови для корупційних схем. Його підтримали члени Комітету з питань науки і освіти в плані необхідності вжиття невідкладних заходів з метою поліпшення ситуації як з боку вищого політичного керівництва держави, так і органів виконавчої влади на всіх рівнях.

Проект цього рішення Комітету з питань науки і освіти підтримали вісім Комітетів Верховної Ради України та Спеціальна контрольна комісія з питань приватизації [3].

Згідно з інформацією В. Полохала, аналіз криміногенної ситуації, здійснений МВС України, засвідчив про появу нових форм вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності, а саме: незаконне розповсюдження творів в мережі Інтернет, порушення авторського права і суміжних прав під час публічного висвітлення інформації про такі твори у громадських місцях, закладах торгівлі, харчування тощо. За даними Міжнародного альянсу інтелектуальної власності (ІПА) Україна включена до списку пріоритетного спостереження (список 301) як країна з високим рівнем піратства (в 2007 р. рівень комп'ютерного піратства склав 84% і є одним з найвищих у світі) [3].

У Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» наголошується, що недоліки у правозастосуванні законодавчої бази в частині захисту прав інтелектуальної власності призвели до суттєвих втрат державою науково-технічного потенціалу, зокрема спеціальної наукової, проектно-конструкторської, проектно-дослідної документації під час приватизаційних процесів [2].

Але, чи не найбільш важливим мірилом результативності науково-технічної діяльності є випуск інноваційної продукції.

Частка інноваційної продукції в Україні є незначною, тобто такою, яка нездатна активізувати розвиток економіки. В значній мірі це пояснюється низьким рівнем впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості. Так, у 2007 р. в

Україні було впроваджено лише 1419 прогресивних технологічних процесів у промисловості. Найбільша кількість таких процесів була впроваджена у м. Київ (273) та у Запорізькій області (234).

Впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості у 2007 р. було вдвічі меншим, ніж у 1995 р.

Аналогічна ситуація мала місце і з освоєнням нових видів продукції у промисловості.

Розрахуємо впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості по регіонах у % до загальнодержавного показника і представимо результати обчислень у табл. 1.

На основі розрахованих даних впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості по регіонах у % до загальнодержавного показника можна зробити наступні висновки. З 1995 року значно змінилась вага регіонів щодо загальнодержавного показника. І якщо регіони-лідери в показниках 1995-2007 рр. змінили свою вагу в загальнодержавному показнику незначно, то деякі регіони значно втратили як в абсолютному, так і ваговому показнику. З рисунку видно, що вага м. Київ та Запорізької області зросла в 2007 році в порівнянні до 1995. Показники Дніпропетровської, Харківської областей змінились незначно, Донецької та Львівської значно впали. Слід відмітити, що ці 6 регіонів-лідерів мали приблизно однакові показники в 1995 році, а в 2007 різниця в показниках значно збільшилася.

Падіння не тільки абсолютного показника впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості але й у відсотках до загальнодержавного свідчить не тільки про негативну тенденцію скорочення цього показника загалом, але і в регіональному розрізі. Це становить небезпеку щодо відновлення та нарощення цього показника в майбутньому – його збільшення і в без того успішних регіонах буде утруднено і так високим рівнем показника в них, а в регіонах де відбувся значний спад доведеться починати усе спочатку.

Аналогічна ситуація і з освоєнням нових видів продукції у промисловості по регіонах у % до загальнодержавного показника. Регіони-лідери за період з 1995 до 2007 рр. збільшили свою частку щодо загальнодержавного показника, за рахунок регіонів у яких він впав дуже низько. Особливо велике падіння за даний період відбулося у Хмельницькій, Миколаївській, Волинській областях, де цей показник став значно менше 1% (табл. 2).

Таблиця 1

Впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості по регіонах у % до загальнодержавного показника

Області та міста України	1995	2000	2004	2005	2006	2007
Україна	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Автономна Республіка Крим	1,40	4,85	5,21	3,43	0,96	1,69
області						
Вінницька	2,08	2,28	1,91	0,77	2,10	5,57
Волинська	1,06	6,27	0,69	0,22	0,70	1,69
Дніпропетровська	7,29	10,62	3,59	4,37	5,68	3,74
Донецька	9,37	11,26	6,66	4,98	4,72	3,66
Житомирська	2,45	2,85	1,80	1,38	1,22	2,18
Закарпатська	0,65	0,07	1,22	0,55	0,35	0,78
Запорізька	14,41	9,27	12,16	19,41	22,01	16,49
Івано-Франківська	2,72	4,06	0,93	1,99	1,05	3,31
Київська	3,03	2,35	2,61	2,27	2,01	3,66

Закінчення табл. 1

Кіровоградська	1,46	0,14	2,32	2,32	2,71	3,66
Луганська	4,16	2,85	2,49	1,94	1,75	3,95
Львівська	6,98	5,84	4,23	3,04	0,70	3,81
Миколаївська	2,32	1,71	0,75	1,00	1,22	0,63
Одеська	0,68	1,00	1,68	2,21	2,62	3,59
Полтавська	4,09	4,42	1,62	3,60	2,53	2,47
Рівненська	1,87	0,78	0,52	0,50	0,09	0,28
Сумська	3,81	5,84	3,30	3,04	5,85	3,95
Тернопільська	1,87	1,85	0,75	0,77	0,17	2,54
Харківська	5,18	8,98	6,25	6,19	10,13	6,77
Херсонська	1,57	1,43	0,69	0,55	0,44	1,55
Хмельницька	1,43	1,85	0,69	0,72	0,35	0,56
Черкаська	2,76	0,29	0,75	0,44	0,26	0,92
Чернівецька	0,78	1,64	0,46	0,44	0,52	1,06
Чернігівська	5,07	2,85	2,14	1,71	2,71	2,26
м. Київ	11,51	4,56	34,51	32,13	27,16	19,24
м. Севастополь	-	0,07	0,06	-	-	-

Джерело: розрахунки власні на основі [1].

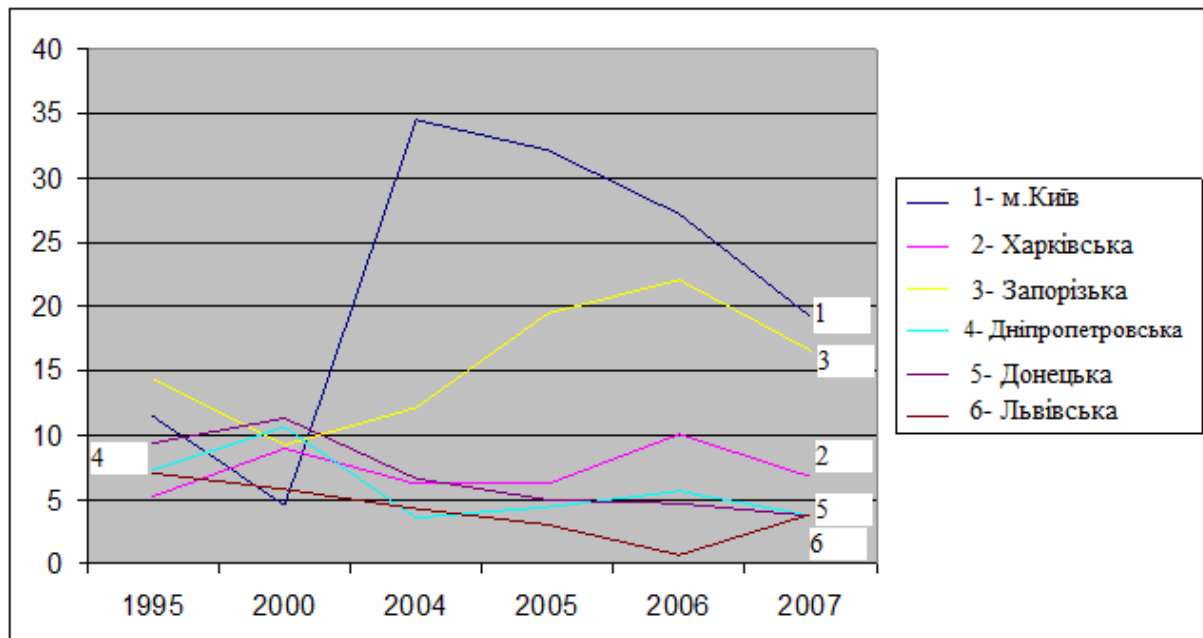

Рис. 1. Впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості по регіонах у % до загальнодержавного показника

Таблиця 2

Освоєння нових видів¹ продукції у промисловості по регіонах у % до загальнодержавного показника

(найменувань)

Області	1995	2000	2004	2005	2006	2007
Україна	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
АРК	0,99	3,29	8,95	2,00	2,24	2,18
області						
Вінницька	5,17	6,58	0,85	0,95	1,54	4,91
Волинська	3,21	3,09	0,30	0,44	0,33	0,16
Дніпропетровська	3,35	3,26	2,31	2,79	4,11	5,98
Донецька	8,23	5,65	3,80	5,46	5,48	3,17
Житомирська	4,29	2,95	2,24	2,86	1,58	1,39
Закарпатська	1,50	0,72	1,43	1,05	1,41	2,14
Запорізька	6,72	1,50	2,54	2,73	4,49	4,32
Івано-Франківська	4,52	3,50	2,97	3,39	2,53	2,73
Київська	5,02	4,24	2,94	2,86	3,03	3,37
Кіровоградська	1,22	0,65	1,41	1,05	2,74	2,22
Луганська	1,68	1,68	0,85	1,33	1,37	1,35
Львівська	10,49	8,11	4,58	5,81	4,24	7,52
Миколаївська	1,49	4,65	0,96	2,70	0,33	0,48
Одеська	1,12	0,91	6,16	6,79	12,46	1,19
Полтавська	4,57	5,22	2,71	3,49	6,64	5,62
Рівненська	2,54	1,65	2,11	2,47	1,79	2,34
Сумська	3,36	2,30	5,15	4,54	6,89	6,53
Тернопільська	2,00	3,75	10,13	7,07	0,79	2,57
Харківська	6,71	5,29	4,80	5,11	5,69	6,93
Херсонська	1,88	1,83	1,81	1,97	1,12	1,31
Хмельницька	3,44	2,64	0,78	0,60	0,83	0,28
Черкаська	3,55	1,96	1,31	0,70	0,91	1,46
Чернівецька	1,46	4,54	1,89	3,27	3,16	4,39
Чернігівська	4,18	6,10	1,48	1,49	1,70	1,50
м. Київ	7,32	13,39	25,09	26,43	22,34	23,63
м. Севастополь	-	0,55	0,45	0,67	0,25	0,36

¹ З 2003р. інноваційних видів продукції.

Джерело: розрахунки власні на основі [1].

Розрахункові дані табл.1-2 дозволяють стверджувати, що впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості та освоєння нових видів продукції у промисловості в Україні на фоні загального спаду набуло ще й тенденції значного занепаду в регіонах крім м. Києва та деяких промислово розвинутих областей східної України.

Висновки. На основі розрахованих даних впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості по регіонах у % до загальнодержавного показника зроблено наступні висновки: з 1995 року значно змінилась вага регіонів щодо загальнодержавного показника; при цьому встановлено, що регіони-лідери в показниках 1995-2007 рр. змінили свою вагу в загальнодержавному показнику незначно, зате інші деякі регіони значно втратили, що проявилось зменшенням як в абсолютного, так і вагового показника. Вага м. Києва та Запорізької області зросла в 2007 р. в порівнянні до 1995 р. Показники Дніпропетровської, Харківської областей змінились незначно, Донецької та Львівської значно впали. Слід відмітити, що ці 6 регіонів-лідерів мали приблизно однакові показники в 1995 році, а в 2007 їх значення суттєво диверсифікувалося; виявлено падіння не тільки абсолютного показника

впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості, але й у відсотках до загальнодержавного, що свідчить не тільки про негативну тенденцію скорочення цього показника загалом, але і в регіональному розрізі.

Перспективи подальших досліджень. Надзвичайно важливо в найближчий час внести зміни в українське законодавство для розмежування повноважень органів виконавчої влади, які здійснюють управління інноваційними процесами. Необхідно організувати моніторинг діяльності всіх структур Державного агентства з інвестицій та інновацій для розробки обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення взаємоузгодженості їх функціонування.

Література

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2007 році: Статистичний збірник. – К.: ДП „Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України”, 2008. – 362 с.

2. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» / Схвалено Постановою Верховної Ради України від 27.06.2007 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.invest.gov.ua/index.php?lang=ua&get=55&law_id=136

3. Полохало В. Стан державного управління у сфері охорони інтелектуальної власності загрожує економічній та технологічній безпеці України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fri.net.ua/loadnews.php?id=3694>

Summary. Effectiveness of the use of the resource providing of innovative development of regions is investigational in the article, the patent-licensed activity and introduction of progressive technological processes is namely analysed in industry on regions in percents to the national index.

Keywords: innovations, innovative activity, patent-licensed activity, industrial enterprises, innovative policy of regional development.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2011